

Hozirgi globallashuv jarayonida bozor iqtisodiyotining muammolari va yechimlari

Norbek Sayfiddin o'g'li

Jamoat xavfsizligi universiteti harbiy xizmatchisi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy sharoitlarda mamlakatlar rivojlanishining asosiy tendentsiyalarini tashkil etuvchi jahon iqtisodiyoti nuqtai nazaridan globallashuv jarayonining mohiyati va namoyon bo'lishining asosiy shakllari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: globallashuv, makroiqtisodiy tartibga solish, globallashuv risklari, milliy iqtisodiyot, import o'rnini bosish

Zamonaviy iqtisodiyotning rivojlanish voqeliklari ko'p jihatdan har qanday mamlakatning jahon iqtisodiy jarayonlarida ishtirok etish jarayonini belgilaydi. Bu ishtirok o'z-o'zidan sodir bo'lishi mumkin yoki u tartibga solinishi mumkin, aholi farovonligini oshirish va iqtisodiyot samaradorligini oshirishga qaratilgan. Tanlov milliy iqtisodiyotning makroiqtisodiy tartibga solinishini belgilaydi. Jahon inqirozi natijasida davlatning iqtisodiyotdagi rolini sifat jihatidan o'zgartirish zarurligini tushunish kengaydi. Inqiroz standart makroiqtisodiy tartibga soluvchilarning samarasizligini yaqqol ko'rsatdi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat siyosatini amalga oshirishning samarali dastaklari institutsional sohaga o'tmoqda. Iqtisodiy siyosatning xususiyatlarini tahlil qilish makroiqtisodiy tartibga solishda milliy va xalqaro tarkibiy qismlarni uyg'unlashtirish yo'llarini izlash bilan bog'liq tadqiqotlar zarurligini belgilaydi. Globallashuvning hozirgi bosqichi xalqaro raqobatning keskinlashuvi, iqtisodiy, moliyaviy, ijtimoiy, axborot, madaniy, diniy xarakterdagi bir qator omillarning ta'siri natijasida yuzaga keladigan va jahon iqtisodiy rivojlanishining qarama-qarshiliklari va nosimmetrikligini kuchaytiradigan global beqarorlik bilan tavsiflanadi. Ko'pgina ekspertlar va dunyoning aksariyat

davlatlarining oddiy fuqarolari tomonidan noaniq baholashga sabab bo'layotgan so'nggi yillardagi iqtisodiy qonuniyat bu mamlakatlar va mintaqalar iqtisodiy rivojlanishining o'zaro bog'liqligining kuchayishi va globallashuv o'zgarishlari bilan bog'liq xavflarning chuqurlashuvidir. Globallashuv sharoitida milliy iqtisodiyotlarning o'zaro bog'liqligi alohida mamlakatning global xavf-xatarlarga zaifligini oshirishga olib keladi, shuning uchun makroiqtisodiy tartibga solish muammolarini o'rganish iqtisodiy fikrning dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Globallashuv va iqtisodiy tartibga solish muammolari ko'plab mamlakatlar iqtisodchilari tomonidan o'rganilgan. Xorijiy mualliflar orasida eng mashhurlari J. M. Keynes, J. Galbreyt, J. Stiglits, J. Attali, J. Xiks, E. Xansen, J. Robenson, P. Samuelsonlardir. Zamonaviy globallashuv jarayonlarining namoyon bo'lish shakllari va xususiyatlari, bozor iqtisodiyotini tartibga solish nazariyasi, makroiqtisodiy siyosat muammolari V. V. Juravlev, Bogomolov O. T., Savchuk V. I., Livshits V. N., Knyazev Yu. K. va boshqalarning asarlarida ko'rib chiqilgan. Tadqiqotning maqsadi milliy iqtisodiyotning samaradorligini oshirish uchun globallashuv o'zgarishlari sharoitida makroiqtisodiy tartibga solishni tahlil qilishdir. Tadqiqotning metodologik asosini dialektik, tarixiy va tizimli yondashuvlar tashkil etdi, bu muammoni yaxlit holda va uning alohida masalalarini o'rganish imkonini beradi. Globallashuv, ta'rifiga ko'ra, "jahon iqtisodiy, siyosiy va madaniy integratsiya va birlashish jarayoni"¹. Mamlakatlar iqtisodiyotidagi globallashuv o'zgarishlarining namoyon bo'lishining muhim shakllaridan biri xalqaro mehnat taqsimotining shakllanishi, sanoat, inson, moliyaviy, axborot resurslarining butun sayyora bo'ylab harakatlanishi, qonunchilik, iqtisodiy va texnik jarayonlarning standartlashtirilishi hisoblanadi. Globallashgan bozorlarning paydo bo'lishi va qaror topishi jahon iqtisodiyoti rivojlanishining tashqi omillarga bog'liqligini oldindan belgilab beradi. Mutaxassislar fikriga ko'ra, rivojlangan mamlakatlar uchun bu qaramlik o'rtacha 30%, rivojlanayotgan bozorlar uchun esa 60% ni tashkil qiladi². Shuni ta'kidlash

¹ Globallashuv. [Elektron resurs]. - Kirish rejimi: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

² Jahon iqtisodiyoti uchun pasayish xavfi kamaydi, ammo tiklanish zaif bo'lib qoladi - Moody's 16.02.2013 dan. [Elektron resurs]. — Kirish rejimi: news.finance.ua/ru/~1/0/all/2013/02/16/296522

kerakki, dunyoda bozor jarayonlarining globallasuvi rivojlanishining qayd etilgan qonuniyatlari bozorlarning har xil turlarida va turli mintaqalarda notekis ravishda sodir bo'ladi. Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti rivojlanishning "uch bosqichli" rejimiga o'tdi - muvaffaqiyatli rivojlanayotgan mamlakatlar (bu rivojlanayotgan mamlakatlar tarkibiga kiradi); vaziyat yaxshilanayotgan mamlakatlar (AQSh, Shvetsiya, Shveysariya) va ma'lum bir yo'ldan borishi kerak bo'lgan davlatlar (yevro hududi va Yaponiya). Yangi mintaqaviy integratsiya guruhlarini yaratilmoqda, transmilliy korporatsiyalar imperiyalari almashtirilmoqda, biznes operatsiyalarining ortib borayotgan qismi global ishlab chiqarish majmualari va axborot tizimlari doirasida amalga oshirilmoqda.

Makroiqtisodiy tartibga solish - bu iqtisodiyotni barqarorlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui bo'lib, aholi bandligini ta'minlash va potentsial ishlab chiqarishni amalga oshirishni nazarda tutadi. Mualliflarning fikricha, bunday sharoitda makroiqtisodiy tartibga solishning asosiy yo'nalishlari iqtisodiy o'sishni tiklash va mehnat unumdorligini oshirish bilan bog'liq. Shu maqsadda raqobat uchun qulay shart-sharoit yaratish, tarkibiy islohotlarni amalga oshirish, ta'lim darajasini oshirish zaruriyati paydo bo'ldi.

Makroiqtisodiy tartibga solishning muhim yo'nalishi davlatning ijtimoiy siyosatini qayta ko'rib chiqishdir. So'nggi o'n yilliklarda G'arb davlatlarining iqtisodiy siyosati iqtisodiy samaradorlikka qaratilgan strategiyalarga ustunlik berib, ijtimoiy ta'minot va ijtimoiy himoya dasturlarining ahamiyatini kamaytirdi. Biroq, inqiroz va umumiy iqtisodiy noaniqlik davrida hukumatlar ma'lum darajadagi ijtimoiy barqarorlikni va ijtimoiy himoyani ta'minlashi kerak. Bundan tashqari, kelajakdagi iqtisodiy natijalar sanoatning ayrim tarmoqlarini rivojlantirishga qaratilgan sanoat siyosatini amalga oshirish bilan bog'liq. Bu shuni anglatadiki, iqtisodiyotning davlat uchun ustuvor bo'lgan ayrim tarmoqlari arzon kabi qo'llab-quvvatlash turlarini olishi kerak kreditlar, bevosita subsidiyalar. Biroq, bu yangi sanoat siyosati ishlab chiqarishda katta tarmoq siljishlarini amalga oshirish emas, balki muammolarni hal qilish yo'llarini muvofiqlashtirish va yangi sanoat va

texnologiyalarga xususiy sarmoya kiritishni cheklovchi to'siqlarni, shuningdek, bozor mexanizmlari o'z-o'zidan yengib bo'lmaydigan qiyinchiliklarni bartaraf etishdan iborat.

Davlat tomonidan tartibga solish funksiyalarini bajarish iqtisodiy rivojlanishning butun yo'nalishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va bozor iqtisodiyotining xarakterini o'zgartiradi. Aynan har bir tarixiy bosqich va iqtisodiy holat uchun ikkita boshlang'ichning ma'lum nisbatda birikishi uning ob'ektiv va sub'ektiv omillarning o'zaro ta'siri bo'lgan evolyutsiyaning umumiy jarayonida muhim o'ziga xosligini belgilab berdi. Bugungi kunda bozor jarayonlari birlamchi bo'lib qolsa-da, ular davlat faoliyatining sezilarli ta'siri ostida rivojlanadi, bu esa xo'jalik sub'ektlari manfaatlari muvozanatini ta'minlaydi³. Globallashuvning navbatdagi muammosi jahon moliya bozorlarining faoliyatidir. Kapital va moliya sektori harakatining liberallasuvi bilan birga olib borilayotgan ushbu jarayonlar tizimli risklarning kamayishiga olib keladi, ammo institutlar va bozorlar o'rtasidagi turli xil moliyaviy va savdo munosabatlari individual risklarni xalqaro darajaga qayta taqsimlash imkonini beradi. Moliyaviy globallashuv jahon bozorining umumiy beqarorligini kuchaytiradi, mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi va makroiqtisodiy barqarorligiga tahdidlarning rivojlanish ehtimolini oshiradi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlaymizki, davlatning raqobatbardoshligi uning xalqaro munosabatlar tizimida milliy iqtisodiyot uchun qulay pozitsiyalarni ta'minlash, iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish, aholi bandligi va real daromadlarini oshirish qobiliyati bilan belgilanadi. O'zbekiston qisodiyotini makroiqtisodiy tartibga solish yo'nalishlarini amalga oshirish globallashuv tendentsiyalarining milliy iqtisodiy salohiyatni ochishga ta'sirini hisobga olmasdan mumkin emas. Tabiiy, insoniy, moliyaviy salohiyat xorijiy davlatlar, hududlar, tashkilotlar, korxonalar bilan integratsiya jarayonlari va hamkorlikda faol ishtirok etadi [10]. Globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi jahon xo'jalik tizimiga

³ Knyazev Yu.K.Zamonaviy iqtisodiyot- bozor va ijtimoiy tartibga solish sintezi: Yu.K. Knyazev: [Monografiya] - M.: INFRA-M, 2014. - 176 p.

integratsiyalashuvni davlat tomonidan tartibga solishning samarali mexanizmini ishlab chiqish orqali milliy iqtisodiyotni global o'zgarishlarga moslashtirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Globallashuv. [Elektron resurs]. - Kirish rejimi: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Jahon iqtisodiyoti uchun pasayish xavfi kamaydi, ammo tiklanish zaif bo'lib qoladi - Moody's 16.02.2013 dan. [Elektron resurs]. — Kirish rejimi: news.finance.ua/ru/~1/0/all/2013/02/16/296522
3. Knyazev Yu.K.Zamonaviy iqtisodiyot- bozor va ijtimoiy tartibga solish sintezi: Yu.K. Knyazev: [Monografiya] - M.: INFRA-M, 2014. - 176 p.
4. Krichevskiy N. A., Inozemtsev V. L. Pikalevskayadan keyingi Rossiya: Yangi siyosiy va iqtisodiy voqelik. [Elektron resurs]. - Kirish rejimi: <http://periferic.h16.ru/postpikalevo.html>
5. Keyingi uch yil oson bo'lmaydi. [Elektron resurs]. - Kirish rejimi: <http://www.mt5.com/ru/RussianEconomy/view/2072>
6. Yevroosiyo siyosiy iqtisodi: Darslik / Ed. I. A. Maksimtsev, D. Yu. Miropolskiy, L. S. Tarasevich. - Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg davlat iqtisodiyot universiteti nashriyoti, 2016 yil - 684 p.
7. Kendyuxov O. "Ekonomsha-2013: rivojlanayotgan kasalliklar uchun kiyinish?" [Elektron resurs]. - Kirish rejimi: pravda.com.ua/news/2013/24/01/